

proza potrage za identitetom

kornelija farago

Fragmenati zbirke pod naslovom »Lovci na bisere« (1984), ne nadovezuju se na tekstove prve knjige, takođe knjige novela, Eržebet Juhas (U svjetlu svijetline, u mraku tamnije, 1975). U svojim mnogobrojnim vezama oni su rezultati ponovnog otvaranja svijeta kratkog romana »Uvinuće« (1980).

Novele su smještene u tri ciklusa – u dva slabija i jedan čvršć. Međutim, otvaraju sistem značenja gotovo jedinstvenog svijeta zbirke u svojim uzajamnim vezama, jačajući i dopunjavajući jedno drugo. Na svakoj razini njihovog uzajamnog upućivanja na sebe, teže da pokažu »jednu ovisnu, zauvijek vremenski neriješenu«, katkad do zavaravanja, sličnu strukturu osjećaja, dakako, koja se može smjestiti i u vrijeme. Zato će u svom slojevitom osjećaju i u svojoj vremenskoj određenosti postati ipak pokazatelji osjećajne atmosfere koja je održana jednom svakovrsnom ograničavanju i koja je, u suštini, bezvremena. Zasijecajući u sfere pitanja neprizivljjenog/nezamjenljivog, dokazujući i konkretnie momente zbilje i naglašavajući problematičnost sjećanja atitude, zapravo, ovi tekstovi se oglašavaju glasom skepske izabranog postupka. »Neprizivljivost je, dakako, na neki način zauvijek neophodna«, ali, uprkos tome, upravo priziv računa sa prolaznošću koji donosi presija pročišćavanja i približava prozu Eržebet Juhas pokretu novije madarske proze koja razotkriva prošlost i traga za identitetom.

Ponašanje i ispoljavanje osjećaja postaju opipljivi u ustrojstvu odnosa male zajednice ocrtavanjem dinamike osjećaja porodičnog života. Nisu obuhvaćeni u aktuelni fabularni okvir, već u formu koja priziva prošlost putem približavanja događaja. Jedno pokolenje u okviru porodične pripovijesti ovjekovječe, a s tim prenosi i u sadašnjost, punovažnost osjećaja straha od beskorijenosti, otudenosti i nesigurnosti. Sliku beznadežnosti naglašenu rondo strukturama nekoliko tekstova-klijeva zbirke produbljuje ciklus pod naslovom »Lovci na bisere«. Početnu umjerenu fragmentarnost u završnim novelama zbirke već smjenjuje potpuno razbijena forma, ali u pozadini se čak i iz ovog mogu jasno razabrati trgovci fabularnog razmišljanja koji se, zapravo, nikada ne zanemaruju. Dominacija teških osjećaja stvara takve anormalne likove koji svoje kopije dozivljavaju kao neumješnost i nesposobnost u vježtoj napetosti sa samim sobom i sa okolinom koja ih neprestano prisiljava da se suoči sa izvjesnim osjećajnim ustrojstvom sistema normi. Od slučaja do slučaja loši osjećaji su isuviše unutrašnjeg projekta i ne dospievaju u epski prostor kao posljedica jasno odvojivog društveno-istorijskog trenutka. Namjera koja bi saopštila društvene asocijacije može da se ostvari samo u slučaju kad sadržajno predznanje, koje ima odgovarajuće strukture, proširi i dopuni epski svijet. Proza Eržebet Juhas gubi jednu dimenziju kada tek doteče ono životno tlo iz čega ocratana loša rapołożenja crpe svoj bitak. To ipak nije to što bi trebalo istinski naglasiti, već onaj višak kojeg proza dobija na paradoksalan način, baš uslijed gubitka dimenzije. Gore pomenuta mogućnost proširivanja u vremenu je uopštavanje, dosljedno tome, otvaranje komunikacijskih ravnih. Može se opaziti da već »Lovci na bisere«, uporeden sa materijalom predhodne zbirke novela, nosi na sebi i oznake orijentisane u smjeru ekstenzivnijeg prikazivanja. Opada uloga monoloških progovaranja – koja je unutrašnjeg interesa – u građenju teksta. To ni izdaleka ne znači u isti mah izuzimanje ličnog iz proze Eržebet Juhas. Govorno stanje se ne mijenja ni sad. Međutim, lično, ili u ovijenijoj formi »piščevi lično« (književnica ga sam naziva ovako u jednoj svojoj izjavi) dokako iznosi na vidjelo svojevrsni kolektivni doživljaj. Privatni govor na mnogim mjestima uzima formu obraćanja nekom. Poziva na kolektivno sjećanje (Sjećaš li se, Ibi, onog posljednjeg porodčnog ljetovanja u Banji Koviljači?), i s tim se udaljuje od meditativnog govora koji je čisto unutrašnjeg interesa. Prekoračivši sebe, ujedno u potpunosti opravdava i organizovanje govornog teksta.

Pripovijest crpi nestilizovane segmente iz jednog uspješno rekonstruisanog govornog jezika. Polaze na stereotipije i na svojstveno krajnje-osobno-aromatičnu izražajnu moć jezičnosti koja pokazuje bit karaktera. Opšte šablone svakidašnjeg govora u vojvodanskoj književnosti na madarskom jeziku stavlja u kontekst koji svjedoči o velikoj jezičkoj imaginativnoj moći originalne atmosfere.

Ona računa na naše književne, društvene navike koje se vežu za predočeni svijet i to suočava sa potpuno izuzetnim i abnormalnim: naše svakidašnje poznavanje jezika, jezičku upotrebu koja ima gotovo dokumentarnu važnost i koja prijava za kolektivne norme za poetsko-jezičnim rezvizitima, sa formalnim/stilističkim rješenjima koja se mogu naći u ovoj prozi.

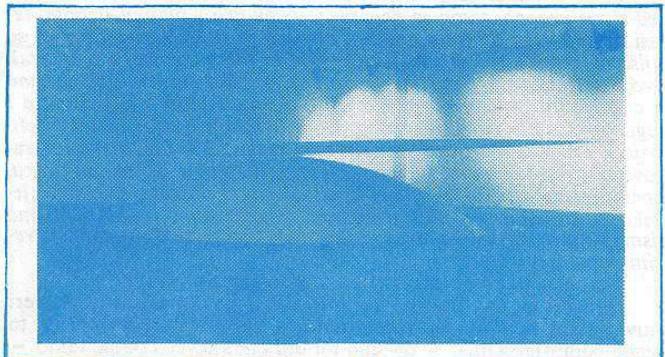
Eržebet Juhas u fragmentima »Lovci na bisere«, na području prozno-jezičkog izražavanja, gradi koncentrisaniji jezik od opšte

empirijskog, odnosno, materiju zbirke, upoređenu sa ranijim radovima, karakteriše sve veća zasićenost teksta. Tekstovi se slijevaju u kompaktnu cjelinu iz različitih stilskih naslaga. Književni citati, momentumi govornog jezika, tekstualni umeci u formi pisma i (odломak) romana stilistički rezultiraju višedimenzijski prozni svijet. Utisnuti stilistički segmenti u svojim kontrastivnim dejstvima najintenzivnija su sredstva za osjećaj oslikavanja tipova ličnosti.

Ovdje se malo što može reći o ugodačnim sadržajima predmetne grage, o brižljivo izgrađenom smisaonom bitisanju predmetnog svijeta, međutim, toliko svakako treba reći da ovo posljednje kao atmosfera – sredstvo da se dočara izabrana sredina – učestvuje znacajnom težinom u organizovanju teksta. Odnos prema predmetu, kao svojstvena snaga, pokazatelj finog treperenja životnog stila, privatne sfere, dobija funkciju u novelama.

Rečenice u kojima su izostavljeni glagoli ističu bezvremenost koja se može iskusiti i tekstualno. U gradnji teksta Eržebet Juhas dolazi do značenja prozno-jezična redukcija, odnosno, neoznačenost. I čutanje kao gesta-pokazatelj snage u prozi; jer rasvjetljava pa i uslijed prozogn predočavanja, uprkos čutanju, asocijativni prostor biva zbijen u okvire. Od slučaja do slučaja čutanje označava granice izrecivog, drugom prilikom, umjesto toga pozvano je da dokazuje neophodnost govora.

Sa mađarskog preveo: Stevan Martinović

zaokupljenost kafkom

Portnoyeva boljka – američka verzija Kafkinog Pisma ocu

ivana baltić

Tema romana *Portnoyeva boljka* (1969) naznačena je stručnom definicijom bolesti američkog advokata Alexandra Portnoya: »Duševni poremećaj u kojem se snažne etičke i altruističke pobude neprestano sukobljavaju s pojačanom spolnom požudom, često nastrane prirode.« (*Portnoyeva boljka* – uvod) Konfesija židovskog intelektualca tridesetih godina odvija se u ordinaciji njuroškog psihijatra Spielvogela. Alexander Portnoy, dobar poznvalac Freuda, postavlja vlastitu dijagnozu smatrajući se tipičnim frojdovskim slučajem.

Roman *Portnoyeva boljka* može se smatrati američkom verzijom Kafkinog *Pisma ocu* (Tony Tanner: *City of Words*, 1971). Rothov roman je komičan ali isto i mučan kao Kafkino djelo. Osim toga, Roth je kao i Kafka usredotočen na najsitnije detalje obiteljske prošlosti. U središtu oba djela nalazi se nesigurno, patničko Ja.

»Na velikom smo zemljanim igralištu iza moje škole. On odlaže svoju sabirnu knjigu na zemlju i staje u »kuću«, u ogrtaču i sa smedim mekim šeširom na glavi. Nosi četrvaste naočare čeličnih rubova, a kosa mu je (koju sad ja nosim) zapletena guštara, po boji i gradi nalik na čeličnu vunu; a oni zubi što po cijelu noć čame u čaši u kupaonici smiješe se zahodskoj školjci smiješe se sad meni, njegovu miljeniku, njegovu mesu i krvi, dječaku koji neće nikad pokisnuti.« (*Portnoyeva boljka*, 13)

»Kod stola smjelo se baviti samo jelom, ali ti si čistio i rezao nokte, šiljio olovke, čistio uši čačkalicom. Molim te, oče, shvatiti me pravo, to bi bilo samo po sebi beznačajne pojedinsti, počele su me tištati tek zbog toga što se ti, za mene tako silno mjerodavan čovjek, nisi sam držao zapovijedi koje si mi nametao.« (*Pismo ocu*, 14)

Portnoyev monolog ima velik broj zajedničkih elemenata sa Kafkinim *Pismom ocu* koji zahtjevaju detaljniju analizu. (Bernard

Rodgers: Philip Roth, 1978). *Pismo ocu*, sastavljeno pola stoljeća prije Portnoeve monologa, nikad nije bilo uručeno na pravu adresu. Kao i *Portnoeva boljka*, *Pismo ocu* je Kafkina ispovijed i optužba – pokušaj sina da uspostavi emocionalni i intelektualni kontakt sa ocem kojeg smatra isključivo odgovornim za nesretni život. Kafkin humor, zaokupljenost moralnim djelovanjem pojedinca i neizmernom kriticom te sklonost ka ispreplitanju fantastičkih i realističkih detalja – osobine su Kafkinoj djela kojima se Roth divi dok pokušava napisati vlastiti roman. Kafkin realizam Rodgers naziva »magičnim realizmom« i čini se da pogada samu bit Kafkine umjetnosti.

Portnoeva boljka i *Pismo ocu* počinju priznanjem tiranske, autoritativne moći roditelja.

»Ti si me jednom nedavno upitao zašto ja tvrdim da osjećam strah pred tobom«. *Pismo ocu*, 7)

»Ona je bila toliko duboko ukorijenjena u mojoj svijesti da sam u prvoj godini školovanja, čini mi se, vjerovao da je svaka učiteljica moja majka, samo prerušena.« (*Portnoeva boljka*, 7)

Oba junaka smatraju roditelje tiranima koji izdaju naredbe i traže pokornost. Franz i Portnoj živo se sjećaju kazni iz djetinjstva.

»Direktno se sjećam samo jedne zgode iz prvi godina. Ti se možda također toga sjećaš. Jednom sam noću neprestano kmečao za vodom, sigurno ne od žedi nego vjerotajno malo zato da naljutim, malo zato da se zabavim. Nakon što nekošli ostrih prijetnji nije pomoglo, uzeo si me iz kreveta, odnio me na pavlaču i ostavio me tamo da neko vrijeme stojim sam u košulji pred zatvorenim vratima.« (*Pismo ocu*, 10)

»Iz postelje čujem kako naklapa o svojim problemima pred ženama s kojima igra kineski domino: Moj Alex odnedavno tako slabo jede da moram stajati uz njega s nožem u ruci. I ni jedna od tih žena ne misli, očito, da je ta njena takтика nedolična. . . Jer, u njihovu svijetu tako se postupa s onima koji slabo jedu – moraš stajati uz njih s nožem u ruci.« (*Portnoeva boljka*, 39)

Međutim, javljaju se i prijatna sjećanja koja još više pojačavaju patnju i krivicu.

»Ti posjeduješ također neku osobito lijepu vrst tihog, zadovoljnog, ohrabrujućeg osmijeha, koji može sasvim usrediti onoga kome je upućen. Ne mogu se sjetiti da bi ga u djetinjstvu bio izričito meni upravio, ali svakako se to moralno dogoditi, jer zašto bi mi ga tada bio uskratio, kad sam ti se činio još nedužan i bio tvoja velika nada. . . Uostalom, ti ugodni dojmovi su na duži rok također postigli samo to da su mi povećali svijest o krivnji i učinili mi svijet još nerazumljivijim.« (*Pismo ocu*, 20)

Dok se Franz povlači u sebe, Portnoj reagira pobunom. U stvari njihova je reakcija identična. Nijedan od njih ne uspijeva se oslobođiti autoritativne moći roditelja. Portnoj odbacuje židovstvo i zabavlja se sa američkim djevojkama jer kao Franz nastoji da izbjegne područje roditeljskog utjecaja. Tako Franz kao i Portnoj ostaje i u zreloj dobi zatvoren unutar vlastitog Ja.

»Ja sam bio tako nesiguran u sve da sam stvarno posjedovao samo ono što sam već držao u rukama ili u ustima ili što je bilo na putu onamo. . .« (*Pismo ocu*, 26)

Navedena tvrdnja u znatnoj mjeri nagovještava moguću vezu s Portnojem (Rodgers, 1978). Portnoeva opsesivna seksualnost nastaje kao posljedica identičnog osjećaja otuđenja od okoline.

»Doktore, shvaćate li vi što je sve bilo protiv mene? Moja je budža bila zapravo sve što sam mogao nazvati svojim.« (*Portnoeva boljka*, 31)

Portnoj i Franz vide svoje teškoće kao posljedicu židovskog odgoja. Predrasude roditelja i nedostatak osjećaja za potčinjenje izazivaju kod sinova liberalne osjećaje. Portnoj optužuje roditelje za rasne predrasude, dok se Franz ulagaju očevim pomoćnicima da bi kompenzirao očevu bezosjećajnost. Oba sina brane se od roditelja oružjem nemoćnih – šalom i ismijavanjem.

»Jeste sa švarce? Šta ja to govorim? Zato mi i šapuće u hodniku čim se vratim iz škole: 'Čekaj malo, djevojka će za koji čas poručati. . .' Ali ja neću ni s kim (osim sa svojom obitelji) postupati kao s manje vrijednim od sebe! Zar ne možeš, boga mu ljubim, shvatiti bar nešto od načela jednakosti?« (*Portnoeva boljka*, 64)

Neuroze Franza i Alexa imaju dosta sličnosti. Obojica smatraju da ih mogu pripisati nesretnom djetinjstvu. Zajednička im je sklonost ka kazni koja nastaje kao posljedica nagonilane krvicke. Procjena vlastite ličnosti ovisi o mišljenju roditelja – budući da ih roditelji smatraju nesposobnim za život, ova sina ne mogu postići trajno zadovoljstvo.

»Mama, meni je trideset tri godine i ja sam član Komisije za meduljudske odnose u gradu New Yorku! Bio sam najbolji student na svojoj godini pravnog fakulteta! Sjećaš li se? . . . U svojoj dvadeset petoj godini bio sam već specijalni savjetnik Pododbora za stambena pitanja – Kongresa Sjedinjenih Država, mama! Amerike! . . . Ja sam veoma cijenjen struč-

njak. . . Ama, čemu da dalje govorim? . . . Bože dragi, Židov kome su roditelji još živi petnaestogodišnji je dječak i ostat će petnaestogodišnji dječak dok oni ne umru!« (*Portnoeva boljka*, 93 – 94)

Kao posljedica odgoja, Franz i Alex nisu zreli za brak. Na kraju monologa Portnoj sanja o idiličnom životu supruga i oca koji redovno posjećuje roditelje a uvečer sluša radio u porodičnom krugu. Kao i Kafkine zaruke, Portnoyev san je samo jedan od neuspjelih pokušaja bijega od nepromjenjive realnosti vlastitog karaktera i životne situacije. *Pismo ocu* i Portnoyev monolog nastaju nakon neuspjeha ljubavne veze predodredene da završi bra-kom.

»Oženiti se, osnovati porodicu, svu djecu koja dođu uzeti, održati u ovom nesigurnom svijetu i čak još malo voditi, najviše je, po mom mišljenju što uopće može uspjeti nekom čovjeku.« (*Pismo ocu*, 39)

Iako za Kafku sreća bračnog života predstavlja ideal, kao ni Portnoy ne može je ostvariti jer je to područje očeve dominacije.

»Ali takvi jesno, ženidba mi je zatvorena jer je baš to tvoje najvlastitije područje. Katkada predočavam sebi razapetu kartu zemlje i tebe ispružena poprijeko preko nje. I onda mi je kao da za moj život dolaze u obzir samo oblasti koje ti ili ne pokrivaš ili koje ne leže u tvom domaćaju. A to, prema predodžbi koju imam o tvđoj veličini – nisu mnoge i nisu vrlo utješne oblasti, a naročito brak nije među njima.« (*Pismo ocu*, 44)

Osnovna razlika između obe ispovijedi leži u odnosu prema preveličavanju. Kafka završava *Pismo ocu* priznanjem da se stvari u realnosti ne mogu slagati jedna s drugom kao dokazi u pismu. Portnoy prihvata jednostranost pristupa svom problemu kojim vlastiti život tumači kao frojdovski slučaj i tipični židovski problem.

Kafka nastoji pismom uvjeriti oca i zato mu se nikad ne obraća tonom prezira, mržnje ili ravnodušnosti. Portnoy nema razloga za uzdržanost jer iznosi svoju životnu priču u uredu psihijatra. Portnoy se obraća majci dok se Franz obraća ocu, ali to značajnije ne utiče na ton pisma. Uprkos razlika, podudarnosti između ova djela su očite. (Rodgers, 1978).

Unatoč podudarnosti između *Pisma ocu* i *Portnoyeve boljke*, ne može se zaključiti da je Roth svjesno nastojao imitirati Kafkino djelo. Roman *Portnoeva boljka* nastajao je u periodu od pet godina dok je Roth bio pod utjecajem Henry Jamesa i američkih humorističkih pisaca. Komentari autora o romanu i Kafki govore nam da je Roth u toku rada na vlastitom romanu otkrio ili prvi puta spoznao koliko zajedničkih razmišljanja duguje Kafki.

U nastajanju da napiše frojdovski roman o tipičnoj židovskoj porodici, Roth je morao spomenuti neke od osnovnih Kafkinih tema. Otkriviši podudarnost teme i literarne tehnike, Roth je svjesno odlučio da nastavi druženje s Kafkom i u svojim slijedećim romanima. »Magični realizam« Kafke služi Rothu kao uzor. (Rodgers, 1978) Pored romana *Naša banda* (*Our Gang*, 1971) i *Veliki američki roman* (*The Great American Novel*, 1973) pojavljuju se romani *Dojka* (*The Breast*, 1972), *Zivjeti kao čovjek* (*muškarac*) (*My Life as a Man*, 1974) i *Profesor žudnje* (*The Professor of Desire*, 1977) u kojima se prisutnost Kafke ogleda u različitim vidovima.

Američki židovski pisci, ističe Helen Weinberg (1969), prije ili kasnije prizivaju Kafku. Roth to čini histerično kad se glasom Portnoya obraća autoru *Preobražaja* koji je sina – žrtvu pretvorio u kukca.

»Gle, zavukao sam se pod krevet, leda sam okrenuo zidu, i neću da kažem oprosti, a neću ni da se izvučem ispod kreveta i snosim posljedice. Neću! A ona je uzela metlu i pokušava izmestiti moju trulu strvinu načistac. O, sjeno Gregora Samse!

Zdravo, Alex! Zbogom, Franz!« (*Portnoeva boljka*, 102)

Helen Weinberg smatra Kafku najboljim predstavnikom suvremene židovske svijestnosti u Dijaspori. Židovska svijestnost naročito u Kafkinom *Zamku* kulminira u prezentaciji borbe za vlastitim identitetom. Unatoč činjenici da se borba za slobodu ličnosti odvija na metafizičkom planu, ona izražava nemir, očajanje i patnju Židova u egzilu. (H. Weinberg, 1969)

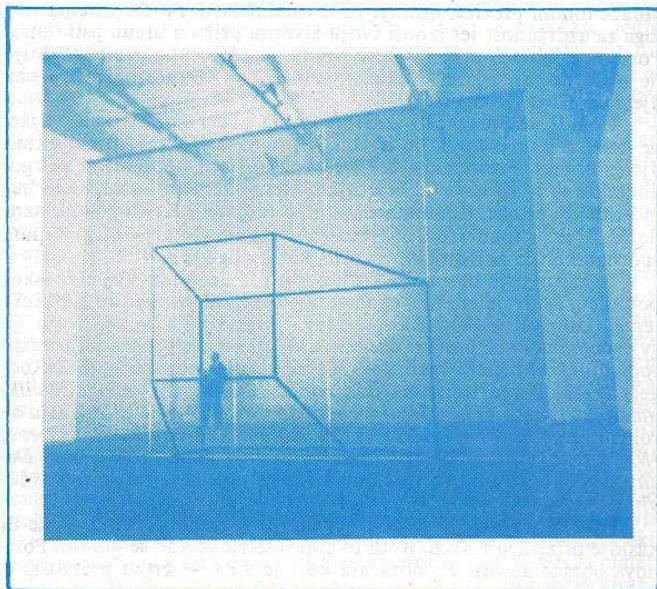
Razapet između poslušanosti, poštenja i želje za slobodom vlastite ličnosti, Portnoy je utjelovljenje dileme židovstva. Komičan roman H. Weinberg pripisuje ironičnoj židovskoj duhovitosti. Pisac živo prikazuje uznemirenost, buntovnost i čežnju mladog američkog Židova koji je, opterećen ostacima američke tradicije poštovanja, reda razuma, dobrote i pravde, prisiljen da živi u ludom i apsurdnom svijetu američke kulture.

Roman *Portnoeva boljka* ima posebno značenje za američke Židove. (Tanner, 1971) Opsjednut američkom realnošću, Portnoy se nastoji potpuno assimilirati u američku kulturu. Kao i mnogi junaci američkog židovskog romana, Portnoy je ličnost na prelazu iz jedne u drugu kulturu. Prinudno sjećanje Portnoja nije samo boljka (complaint) koja u sebi uključuje oba značenja te riječi (bolest i pritužba); to je egzorcizam, konfesija, istraživanje koje završava u liku neodređena smisla – smijeha, boli, nevolje. (Tanner, 1969)

Imidž vječnog židovskog sina nalazi se u samoj srži Rothova identiteta. Mark Schechner (1974) tom činjenicom objašnjava vezost Rotha za Kafku s kojim dijeli jednaki problem identiteta i bolni odnos prema očinstvu. Ipak, kod Rotha očeva slabost a ne snaga osuduju sina na impotenciju i život neženje. Očeva slabost svakim danom sve više pojačava krvicu sina. Odnosi u ovom svijetu, smatra Roth, su bolni pokušaji komuniciranja među ljudima čiji neuspjeh je još uvek bolji od uspjeha pomiješanog s krivicom.

Brak je nedostupan junacima Rothovih kao i Kafkinih romana. Između muškarca i žene postoji antagonizam i ta je sudbina gora od doživotne samoce. Roth nam nudi ljubav kao mogućnost agresije, seks kao područje neuspjeha. Period zrelosti postaje farsa nakon tragičnog djetinjstva. Parafrazirajući Freuda, riječ civilizacija za Rotha podrazumijeva njezina nezadovoljstva.

U ovom romanu upotpunjavaju se interesi pisca za društvo i individualnost. Većina Rothovih djela opisuju problem identiteta. Talent ovog pisca se uvek manifestira u osjećaju za detaljno prikazivanje obiteljskog i društvenog života. Možda iz tog talenta proizlazi stav pisca da suvremenim roman mora više naglašavati vanjsku stvarnost a nakon toga opisivati individualnog junaka. Interes za realnost i osjećaj za vlastitu ličnost upotpunjavaju se u monologu čovjeka koji je opterećen seksualnom željom ali nesposoban da uspostavi trajnu ljubavnu vezu i zato se vraća u djetinjstvo da bi utvrdio uzroke svoje bolesti. Portnoy se nalazi u središtu romana, ustvari, Portnoy čini roman. Odlučan da na površinu iznese cijelokupan sadržaj svojeg drugog Ja, Portnoy ne pozna tabue. Sve fizičko izrečeno je na najautentičniji mogući način. Portnoyev monolog predstavlja svojevrsni akt oslobadanja za Philipa Rotha i literarnu generaciju šezdesetih godina a možda i cijelokupnu američku kulturu."

»Snovi? Da su bar snovi! Ali meni ne trebaju snovi, doktore, zato rijetko i sanjam – kad mi je život ovakav! Meni se sve to dogada u po bijela dana! Sve što je nerazmerno i melodramatično moja je dnevna hrana! Slučajnosti u snovima, simboli, dozlaboga smiješne situacije, neobično zlokorbe banalnosti, čudnovato primjerene zgode i nezgode koje drugi ljudi doživljavaju sklopjenih očiju, ja sve to proživljavam otvorenih očiju!... Doktore, možda drugi pacijenti sanjaju, ali meni se sve to dogada. Moj je život bez latentnog sadržaja. Ono što se sanja ja doživljavam!« (Portnoyeva boljka, 216)

Umjetnik je prema Susan Santag, »slobodni istraživač duhovnih opasnosti« koji djeluje na publiku šokom i potiče je na oštire percipiranje umjetničkog djela. Philip Roth je u američkoj verziji Kafkinog *Pisma ocu* u tome u potpunosti uspio.

Tekst »Portnoyeva boljka – američka verzija Kafkinog *Pisma ocu*« dio je šire studije pod naslovom »Philip Roth i zaokupljenost Kafkom«.

- Švi citati navedeni su iz izdanja – Philip Roth: *Portnoyeva boljka*. Otokar Keršovani, Rijeka 1970, u prijevodu Zlatka Crnkovića; Franz Kafka: *Pripovijetke* (Knjiga druga), Zora, Zagreb 1977, u prijevodu Matetića.
- 1. Tony Tanner: »Fictionalized Recall or, 'The Settling of Scores! The Pursuit of Dreams?«, *City of Words: American Fiction 1950 – 1970*, Harper and Row, New York 1971.
- 2. Bernard Rodgers: *Philip Roth*, Twaine Publishers, Boston 1978.
- 3. Helen Weinberg: »Growing Up Jewish, Judaism«, 18, Spring 1969.
- 4. Tony Tanner: »Surfeit of Oysters«, *The Spectator*, April 18, 1969.
- 5. Mark Schechner: »Philip Roth«, *Partisan Review*, 41, Fall 1974. 6. Irving Howe: »Philip Roth Reconsidered«, *The Critical Point*, Dell Publishing Co., New York 1973.
- 7. Susan Sontag: »The Pornographic Imagination«, *Styles of Radical Will*, Dell Publishing Co., New York 1969.

nikakvog čuda nema

tomislav marjan bilosnić

Sve je precizno i sve svjetluca.

Na pločniku pas je podivilao,

ne zna gdje bi se popiško.

Covjek hoda ulicom

s uranovom posudom u ruci.

On u noći i dalje stoji pod jablanom

i vidi zvjezde.

SKICA ZA SCENARIJ

Ljubavnici se voze kući
i kupuju novine.
Pritišću dugme

u naruciču aparata.

U liftu se ljube
i dižu.

Kadar u sobi: on šuti,
ona je labudov vrat.
Razjarena pada haljina
s račica u njenom trbuhi.

Scena sa starom kućom,
u polju.
Fijk lima visoko u krošnji.
Švenkati.

Lift opet radi.
Spuštaju se pred recepciju.
Zagrljaj, oklop, i Ovidije s troškovnikom.

Nekoliko tisuća kilometara dalje,
isti prizor.
Sunce je još uvek
kao uskršnji kolač.

ŠTO JE POSJEDOVAO BERTOLT BRECHT

Kineski svitak Skeptik
3 japanske maske
2 mala kineska tepiha
2 bavarska seljačka nož
1 bavarski lovački nož
englesku kamin-stolicu
bakarni lavor za noge
bakarne vrčeve, bakarne pepeljare
srebrnu bocu za viski
danhisku lulu
Cezara u svinjskoj kozi
stari drveni krevet
sivi pokrivač
čelični džepni sat
torbu s fotografijama
rukopise Svetе Ivane
kožnu džepnu bilježnicu
kožnu kesu za duhan
crni kožni mantil
stari okrugli stol
i neke stvari koje sam izostavio
(namjerno)

STRESOVI U SVAKIDAŠNJEM ŽIVOTU

Smrt bračnog druga
Razvod
Boravak u zatvoru
Smrt bliskog rođaka
Ozljeda i bolest
Otkaz iz službe
Odlazak u penziju
Trudnoća
Seksualni problemi
Novi posao
Promjena finansijske situacije
Promjena odgovornosti na poslu
Osobni uspjeh
Početak ili kraj školovanja
Promjena uvjeta života
Neslaganje sa šefom
Promjena u radnom vremenu
Promjena mjesata stanovanja
Promjena rasporeda spavanja
Odmor
Praznici
Mali prekršaj